

Architektonicko-historické zhodnotenie obchodno-spoločenského centra Luník II so zameraním na objekt kina Družba

Mgr. Monika Kicová

1. Obchodno-spoločenské centrum Luník II

Aj keď jeden z prvotných zastavovacích plánov Nového mesta počítal s výstavbou solitérnych výškových obytných budov pozdĺž hlavnej komunikácie, od tohto nápadu sa upustilo v prospech logickejšieho a humánnejšieho prístupu. Rozmiestňovanie a skladba obytných budov sa snažila koncipovať vnútrobloky s kľudovými zónami zelene a s napojením na centrá občianskej vybavenosti. Centrum na Luníku II od architekta Eugena Kramára (1914-1996), ktorému zdatne sekundoval jeho spolupracovník z košického Krajského projektového útvaru – Ján Šprlák-Uličný (1933-1993), možno považovať za jedno z najvydarenejších a najzaujímavejších. Ako prvý okrsok novovznikajúceho obytného súboru koncipuje Kramár centrum od okraja hlavnej triedy. V miernom svahu je vytváraný príjemný priestor námestia. Vyzdvihnutými horizontálnymi hmotami objektov obchodného domu a kaviarne s reštauráciou uzatvára celok smerom ku obytnej časti, čím je zabezpečená čiastočná izolácia dopravného hluku.

Centrum vznikalo postupne od roku 1962. Prvým objektom bol obchodný dom od Eugena Kramára, následne už samostatne projektoval budovu reštaurácie Ján Šprlák-Uličný. Ako posledný objekt bolo v roku 1973 otvorené kino Družba.¹

Obchodné a obslužné budovy predstavujú funkčnú jednoduchosť na racionálnych pravouhlých pôdorysoch. Otvorené ochodze, výrazne tvarované nástupné schodiská, tenké zalamované zábradlia či presklenie časti fasád podtrhuje subtilnosť a vzdušnosť hmôt. Vyzdvihnutie života nad úroveň terénu nebolo v tom čase ničím novým. Architekti projektovali terasy, nástupné lávky, rampy nielen v rámci riešenia viacúrovňovej dopravy, ale takéto prvky sa zapájali i do architektúry. Okrem tohto prístupu sa tu však objavujú aj iné prvky. Ako príklad uveďme OD Luník II. Otvorenosť a vzdušnosť sa tu dostáva do kontrastu s plnou, prázdnu, výraznou plochou hmoty (pôvodne opatrená len nápisom „obchodný dom“). Tú navyše nesú dvojice mohutných stĺpov. Podobné riešenie možno sčasti pozorovať aj na ostatných objektoch. Skôr než o čistých funkcionalistických paradigmách tak možno uvažovať aj o istej nadväznosti na predvojnové puristické prúdy moderny.²

Výraznou súčasťou centra je aj drobná architektúra. Tej dominuje fontána prekrížená lávkou, ktorá opäť podčiarkuje koncepciu vyvýšenia nad terén. Charakteristický pravouhlý rámec dopĺňa aj úprava častí zelene do štvorcových pravidelných plôch a kvetináče. Samostatnou

¹ Z východnej strany centra, zarovno s budovou kina, je ešte umiestnená budova pôvodne slúžiaca ako „tabak“ a cukráreň. Tá bola taktiež dokončená ešte pred výstavbou kina. Čo sa týka autorstva, zo skúmaných prameňov to jasné nie je. Na základe formálnych znakov by som sa však prikláňala k možnosti, že na projektovaní sa mohli podieľať obaja architekti.

² Veľké čisté plochy zdôrazňujúce hmotu a jej emocionálne pôsobenie, žiaľ, v priebehu posledných rokov nedokázali konkurovať trhovým silám. To, čo bolo pôvodne zamýšľané ako silný vizuálny prvok rytmizujúci a ozvlášťujúci celú stavbu, sa mení na lacný podklad pre reklamnú konštrukciu, ktorá nielenže prekrýva pôvodné, ale taktiež rozbíja a dehonestuje integritu verejného priestoru.

kategóriou sú hodnotné umelecké diela vo verejnom priestore, ktoré boli už dopredu zamýšľané ako integrálna súčasť centra.

2. Kino Družba

Historický vývoj:

- marec 1966 – konzultácie nad úvodným projektom kina v pobočke Československého filmu
- 12. 7. 1966 – zapracované požiadavky Československého filmu a predložený úvodný projekt Krajskému investorskému úradu Východoslovenského kraja, vypracoval J. Šprlák (30. 6. 1966)
- 12. 6. 1968 – vydané rozhodnutie o prípustnosti stavby „stavba kina o 600 sedadlách na okrsku Luník II Košice – Nové Mesto“, stavebná akcia poňatá do plánu na rok 1968-69 v celkovom náklade 9 699 299 Kčs.
- Pôvodné plánovanie zahájenia stavby (marec 1968) a dokončenie (február 1970), nakoniec sa realizácia predĺžila až o takmer 4 roky, v tej dobe však častá dlhá lehota medzi úvodným projektom a dokončením stavby (dlhé dodacie doby, vyťaženosť stavebnej produkcie)
- 2 alternatívy projektu +/- rovnaké, zmena vzhľadom na dispozičné riešenie: presun sociálnych zariadení pre návštevníkov zo suterénu na prízemie, výraznejšie členenie čakárenskej haly na prechodnú a kľudovú časť s bufetom (zväčšenie bufetu), priestory pre zamestnancov – premietací blok prístupný z predsálie cez predsieň, ktorá slúžila ako šatňa a odpočinková miestnosť.
- Projekty (pôdorysy, perspektívy) kontrolované dňa 14.6. 1966 – badateľné čiastkové zmeny

Generálny projektant: Krajský projektový útvar Košice³

Generálny dodávateľ: Pozemné stavby n. p. Košice

Investor: Krajský investičný úrad Košice

- Prestavby a rekonštrukcie: neskúmané, avšak vhodné zistiť kedy konkrétne a k akým zásahom došlo

Popis

Samotný objekt kina Družba je situovaný na pomerne vizuálne exponovanom mieste juho-východnej strany centra oproti obchodnému domu. Východiskovým bodom pre umiestnenie objektu bola práve budova obchodného domu. Jej južná strana lícuje s južnou stranou kina a spolu tak vytvárajú pomyselný vstup so centra.

Stavba je včlenená do mierne stúpajúceho svahu. Celková hmota je tvorená prienikom dvoch štruktúr. Konkrétne, s jemnými odchýlkami pravouhlej prízemnej časti spoločensko-

³ Od 1. 1. 1967 sa táto organizácia vrátila k pôvodnému názvu „Stavoprojekt“.

komunikačných priestorov a druhej, do nej vsunutej hmoty veľkej kinosály takmer kopírujúcej pôdorys kruhu.

Pôdorys hmoty kinosály však nie je s pravouhlým pôdorysom v jednej línii. Jeho mierne vychýlenie do strany zapríčinilo efektnejšie a dominantnejšie vyznenie hlavnej hmoty z pohľadového smeru od Triedy SNP i parku, a naopak, utlmilo jej výraz zo strany južného bočného východu, ktorého presklená fasáda pôvodne s trojicou dvojkrídlych dverí s úzkym, jemným členením dostala príležitosť omnoho viac vyniknúť.

Zasklené výstupy z objektu s predsadeným schodiskom (pôvodne opatreným aj zábradliami) sú na južnej strane od ulice Hronská. Severný východ je zasa orientovaný do parkovo upraveného terénu so sústavou chodníkov prepájajúcich hlavnú triedu, kino i námestie. Hlavný vchod je na západnej strane fasády a prepája tak objekt s centrom.

Čo sa týka konštrukčného riešenia, pôvodne zamýšľané využitie typizovaných predpätých dutinových panelov v 6 metrovom module,⁴ sa ukázalo ako staticky nevyhovujúce záťaži. Zvolilo sa preto náročnejšie riešenie: sčasti monolitická železobetónová konštrukcia a sčasti tehlové murivo. Strešnú konštrukciu zasa tvoria 4 oceľové väzníky.

Dispozične je vstupná časť orientovaná smerom do námestia a plní funkciu pokladničnej haly s predajom lístkov. Z pokladničnej haly sa prechádza do spoločenskej-čakárenskej časti s bufetom. Tieto priestory boli pôvodne opatrené sedacím nábytkom a výstavnými panelmi pre propagáciu filmov. Spoločenskú halu s predsálím vizuálne prepája dvojstranná šatňa. Popri nej sa návštevníci dostávajú do priestoru predsálie, ktorý je determinovaný oblúkom premietacieho bloku. Práve časť slúžiaca ako premietareň a jej tvarovanie v nadväznosti na hmotu kinosály prirodzene delí priestor funkčnej časti premietania od spoločensko-komunikačných častí. Samotná kinosála je poňatá ako jednoúrovňová, dimenzovaná pre 600 návštevníkov s mierne stúpajúcou železobetónovou podlahou.

V rozsiahlom suteréne sa nachádza technické zázemie kina s ústredím vzduchotechniky, výmenníkom a premysleným systémom vodného hospodárstva.

Premietaciu sálu ako vizuálne a funkčne dominantný prvok podčiarkuje i štruktúra obvodového plášťa s výraznými vertikálami a zvolená farebnosť, ktorej pôvodný odtieň (tehlovo červenej farby?) je, zdá sa, ukrytý pod novšími tmavo bordovými nánosmi.⁵

Pergola subtílny konštrukcie tiahnuca sa od západného vstupu až k objektu cukrárne artikuluje kraj námestia. Dômyselným spôsobom sa tak vizuálne ohraničilo námestie centra od spodnej terasy parkovo upraveného terénu s dominujúcou valcovou hmotou sály, no zároveň ostalo voľne prístupné. Objekt kina si tak vzhľadom na svoje rozloženie hmôt nárokuje na istú solitérnosť, avšak prostredníctvom jednoduchého architektonického prvku dokáže rovnako dobre zabezpečiť plynulé komunikačné napájanie na ostatné objekty.

Ján Šprlák-Uličný v architektúre kina Družba určitými prvkami nadväzuje na predchádzajúce objekty centra (presklené časti fasád – vchod, východy – s jemným členením⁶, presahujúce pultové zastrešenie, úzke kovové zábradlia, galérie po obvode). Zároveň sa však svojim celkovým poňatím hlavnej hmoty objektu i výrazne odlišuje.

⁴ Využívané predovšetkým v bytovej výstavbe.

⁵ V správe k projektu architekt konštatuje, že možnosťou bolo i využitie obkladu. „Uvažuje sa s obkladom, ktorý by tektonicky hmotu rozčlenil“.

⁶ Tie sú už minulosťou. Pri plánovanej obnove a adaptácii stavby na novú funkciu je dobré zhodnotiť toto pôvodné riešenie ako veľmi funkčný prvok komunikácie stavby s okolím a prepojenia exteriéru s interiérom.

Predchádzajúce budovy komplexu sú poňaté v prísnom racionálne pravouhlom móde a ako hlavný výrazový prvok zdôrazňujú líniu a horizontalitu hmôt. V prípade kina je však dominantným architektonickým prostriedkom mäkká hmota sály a jej vertikálny raster. Jediné narušenie vertikály predstavuje po obvode sa tiahnuci betónový pás rozdeľujúci hmotu do dvoch častí. Jeho plochu však vzápätí architekt využíva na umiestneniu nápisu „KINO DRUŽBA“ a ako opätovné nastolenie rádu vertikály ho ešte umocňuje sériou zvisle inštalovaných neónových žiariviek.

Je nutné pripomenúť, že navrhovaná úprava zelene nepočítala s tak masívnou výsadbou stromov pre kinom, ako je tomu dnes.⁷ Svetiaci nápis, zhora i zdola orámovaný sériou neónov, tak pri pohľade z ulice vytváral pôsobivý grafický pútač a zároveň zdôrazňoval samotnú architektúru.

Napriek pomerne drsnému materiálu s nemožnosťou modelácie oplýva stavba zaujímavými exteriérovými detailmi. Okrem zdôrazňujúcej vertikality plášťa kinosály či vertikálnych obdĺžnikových otvorov na severnej fasáde prízemnej časti a zábradlí, je to aj presahujúce krídlové zalomenie zastrešenia južného východu či ďalšie šikmé zalomenie v miestach, kde obvodový plášť s vertikálnym štruktúrovaním prechádza do hladkého povrchu.

Vstupy a výstupy sa logicky napájajú na prístupové chodníky a na námestie. Toto prepájanie je vzhľadom na svahovitý terén riešené prostredníctvom terénnych schodov, pôvodne zamýšľaných z travertínu. Zároveň mali byť doplnené opornými múrikmi, na ktorý sa mali nachádzať kvetináče. S travertínom sa počítalo aj pri riešení obrubníkov, osadených do úrovne chodníka a navýšených o 5 cm nad zeleň. V rámci projektu kina Družba riešil architekt i terénnu úpravu spevnenej plochy – námestia. V tomto smere nadväzuje na celkovú úpravu centra, kedy časť plôch z liateho asfaltu navrhuje prerušiť dlažbou zo šedej bridlice osadenej do cementovej malty.

Celkovo je dnes úprava plôch námestia v značne zlom technickom stave. Pôvodnú snahu o „rozbitie“ jednoliateho betónu je však čiastočne stále možné pozorovať. Konkrétne materiálové riešenie s jeho zhodnotením by si však vyžadovalo bližšie preskúmanie.

I keď celý inventár interiérových prvkov je pravdepodobne nenávratne zničený, zopár stopových príkladov ostalo zachovaných. Jedná sa o drevené dvojkrídlové dvere po oboch stranách vstupov do kinosály, niektoré detaily technických obslužných spínačov, podlahu predsálového vestibulu či časť grafického orientačného systému (nápis). Dobové fotografie, ktoré by približovali interiéry kina sa zatiaľ nepodarilo dohľadať, avšak je pravdepodobné, že vnútro spoločenských priestorov, prípadne kinosály oplývalo výtvarnými dielami.

Bližšie zhodnotenie interiérov i materiálno-technické riešenie je však stále predmetom skúmania.

3. Kino ako typ

Ako informuje dobová tlač, kino Družba bolo za účasti politických a kultúrnych predstaviteľov mesta slávnostne otvorené a odovzdané do užívania verejnosti 20. 12. 1973. Išlo o jedno z prvých panoramatických kín v ČSSR. Na zakrivenú projekčnú plochu bolo možné premietiť

⁷ Okolo bočných východov bola plánovaná výsadbá menších kríkov (borovica horská), stromový porast listnatých stromov a ihličnanov mal byť orientovaný v blízkosti stretávania sa hmôt kruhovej sály a spoločenskej časti, rovnako tak i pri okrajoch riešeného územia (spojnica ul. Hronskej a Triedy SNP, vstup do centra smerom z južnej strany).

jednak klasické 35 mm, ale aj širokohlá 70 mm filmy. Samotné rozhodnutie o výstavbe takejto kultúrnej stavby je však nutné vnímať v širších dobových súvislostiach.

V druhej polovici 50. rokov sa vo filmovom priemysle začal dostávať do popredia nielen klasický, ale aj širokohlý formát. 70 mm filmy sa stále častejšie uvádzali do distribúcie, čo si vyžadovalo náročnú zmenu štandardov a vybavenia kín. Šesťdesiate a sedemdesiate roky tak znamenali veľký nárast prestavieb a úprav už existujúcich kín či kultúrnych domov, ale aj rozsiahle budovanie samostatných nových objektov.

Novovznikajúce stavby zaujímali väčšinou solitérne postavenie pri centrách miest, alebo figurovali ako súčasť spoločensko-kultúrnych centier nových sídlisk. V tomto duchu sa napríklad počítalo so vznikom kina aj na sídlisku Kuzmányho⁸ pri obchodnom centre Tip-Top.

Po ojedinelom pokuse konca 50. rokov zaviesť do výroby typizovaný objekt kina pre širokohlý formát a 350 divákov (kino Mier v Modre, kino Brigáda v Bučoviciach 1961), sa v 60. rokoch uplatňujú predovšetkým stavby v bruselskom štýle so skeletovými, resp. železobetónovými konštrukciami, ľahkými závesnými presklenými fasádami, tenkými zábradliami (Kino 70 v Novom Meste nad Metují, 1964 – 1972, Kino Metro 70 v Prostejove, 1965 – 1969, Kino Družba v Leviciach ?, 1974). Okrem tohto prístupu sa však objavujú aj príklady, ktoré pracujú s hrubšou, výraznejšie štruktúrovanejšou hmotou (Kino Žriedlo v Bardejovských kúpeľoch, Kino Mier v Nových Zámkoch).

Avšak nie všetky kiná uspôsobené na širokohlé formáty boli aj panoramatické. Panoramatické premietanie si vyžadovalo špeciálne projekčné a zvukové technické vybavenie, kedy sa filmový záber klasického 35mm alebo širokohlého 70mm formátu premietal na zakrivenú projekčnú plochu. Pravdepodobne prvým takto uspôsobeným kinom v rámci ČSSR bolo kino Dukla sídliace v bývalej budove YMCA v Bratislave, otvorené v roku 1964.

Kino Družba sa tak popri kine Panorex v Novej Dubnici z roku 1968 (s podobne výraznou hmotou sály) radí k vôbec prvým panoramatickým kinám v republike.

Nárast stavieb s funkciou kina však nesúvisí len s technickými zmenami, ktorými prechádzal film ako médium. Vo všeobecnosti možno chápať hromadné zriaďovanie kultúrnych stavieb aj ako prejav kultúrnej politiky štátu. Prítomné ideologické podfarbenie, kedy bola kultúra chápaná hlavne z hľadiska svojho výchovného aspektu, sa odrážalo jednak vo výbere filmov, ale i v programoch mládežníckych besied, zväzových akcií a pod. Kultúrne stavby takéhoto typu však nemožno zjednodušene chápať len ako masívny ideologický nástroj na formovanie socialistického občana. Decentralizácia kultúry v tomto smere znamenala aj možnosť, kedy si obyvatelia sídliska, menšieho mestečka či dediny, mohli dopriať oddych, zábavu i kultúrny zážitok (bez politického akcentu) v pešej blízkosti a dostupnosti od svojho obydla.

4. Súčasnosc' a budúcnosc'

Objekty obchodno-spoločenského centra na Luníku II zdá sa natrvalo zmenili svoju podobu pod polystyrénovými nánosmi, reklamnými bannermi a neúmernými hmotovo-dispozičnými zásahmi. Napriek tomuto faktu si však centrum stále udržiava charakter kvalitnej mestskej štruktúry.

⁸ Projektoval architekt Pavol Mejravý.

Od roku 2008 – kedy kino naposledy premietalo, je objekt v odstavenom a čakajúcom móde. Bez príslušnej pravidelnej starostlivosti a nevyhnutných opráv sa však každé čakanie mení na chátranie. Kontroverzné zmeny vlastníkov, búracie práce v interiéroch, koncepčne neujasnené, a teda nenaplnené vízie využitia objektu v priebehu rokov ukázali, že bez jasného, realistického zámeru budúcej funkcie, nie je možné pristupovať k zásadným zmenám tohto zakonverzovaného stavu čakajúcej – a možno povedať i ikonickej – ruiny.

Objekt kina Družba si stále zachováva svoj mimoriadne presvedčivý architektonicko-výtvarný ráz. Práve hmotná podstata budovy; funkčné, ale nie schematické priestorové poňatie; urbanistické zapojenie do celku námestia i celého okrsku a zmysel pre výrazný, komunikujúci detail je hodnotou, ktorá odoláva nepriazni času. Z hľadiska povojnovej architektúry v Košiciach je to zároveň jeden z mála príkladov, kde sa ľahkosť racionálneho poňatia spoločensko-komunikačných častí v duchu internacionálnej moderny 60. rokov stretáva s hutnou tiažou emocionálne pôsobiacej masívnej hmoty, ktorá ako hlavný výrazový prostriedok nájde svoje plné vyznenie predovšetkým v niektorých stavbách neskoršieho obdobia 70. a 80. rokov.

Kino Družba zahrnuté do centra novovznikajúceho obytného súboru nadobúda význam nielen ako výrazná architektúra, ale aj ako objekt s historickou pamäťou artikulujúci dobové názory na utváranie vhodného životného prostredia a spoločensko-kultúrneho vyžitia.

Je preto nutné vyslať apel na hľadanie takého budúceho riešenia funkcie objektu, ktoré nielen vráti život budove a jej okoliu, ale s primeranou dávkou rešpektu a citu zároveň zachová spomínané kvality.

Literatúra a zdroje

BÉL, Alexander – DRAHOVSKÝ, Martin. *Architekt Ján Šprlák-Uličný*. Martin: Neografie, 1995, nestránkované.

CUPERS, Kenny. The Cultural Center: Architecture as Cultural Policy in Postwar Europe. *Journal of the Society of Architectural Historians LXXIV*, č. 4, 2015, s. 464-484.

KIRÁLYOVÁ, Petronela. Urbanistické a architektonické riešenie Nového mesta (Terasa) v Košiciach. *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok XX*, Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2009, s. 240-242.

KRAMÁR, Eugen. O problémoch prestavby našich miest. *Projekt IX*, č. 4, 1967, s. 79-80.

KRIVOŠOVÁ, Jana – LUKÁČOVÁ, Elena. *Premeny súčasnej architektúry Slovenska*. Bratislava: ALFA, 1990, 200 s. ISBN 80-05-00600-4.

KURČA, Ján – BÉL, Alexander – MAGA, Jozef. Nové mesto v Košiciach. *Projekt XXI*, č. 10, 1989, s. 60-62.

LIZOŇ, P. Nové mesto na Terasa. *Projekt X*, č. 5, 1968, s. 104-107.

MALINOVSKÝ, Viktor et al. *20 rokov Stavoprojektu v Košiciach*. Košice: Stavoprojekt, nedatované, nestránkované.

MOKRIŠ, Radoslav. Päťdesiat rokov košického urbanizmu. *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok XX*, Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2009, s. 229-239.

MORAVČÍKOVÁ, Henrieta et al. *Bratislava: atlas sídlisk/ Bratislava: atlas of mass housing*. Bratislava: Slovart, 2011, 341 s. ISBN 978-80-556-0478-7.

RAJCHL, Jaroslav. Centrum okrsku Luník II v Košiciach. *Projekt III*, č. 11-12, 1961, s. 252-253.

SEKAN, Ján. Urbanistické koncepcie a územné plánovanie v Košiciach 20. storočia. Dizertačná práca. Slovenská technická univerzita v Bratislave: Fakulta architektúry, 2019, 190 s.

Vianočný dar pre Nové Mesto. *Večer V*, č. 255, s.1

Archív TSAR, kino Družba

Archív mesta Košice. Mestský národný výbor Košice, odbor výstavby, 1968, č. 7141, kino Luník II. Košice